

историографии, которая является основой для методологии исследования государственно-церковных отношений.

Ключевые слова: государство, церковь, государственно-церковные отношения.

Palinchak M. To the issue of the historiography of the research of church-state relations

The question of the relationship between the state and the Church - a matter of extraordinary importance and extraordinary complexity. It's solution is largely determined by socio-historical development of each separate country's progress and world history. Humanity has a rich but not always positive experience of the solution of the problem of church-state relations. It is covered in rich historiography, which is the basis for the research methodology of church-state relations.

Keywords: state, church, church-state relations.

УДК 930.24:323(477)

Добіжа Василь Валерійович,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри загальнонаукових і гуманітарних дисциплін

Вінницького інституту економіки ТНЕУ

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ

В дослідженні розкривається роль політичної еліти на різних етапах українського державотворення. Проаналізовано причини поразок представників національної еліти. Запропонована періодизація циклів формування владної політичної еліти.

Ключові слова: політична еліта, політична культура, елітотворення.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що процес формування політичних еліт в Україні складний і суперечливий, офіційна загальнодержавна історична оцінка через постійну зміну ідеологічної і політичної кон'юнктури не сформована і через 20 років незалежності. А діапазон сучасних концептуальних підходів починається запереченням існування поняття «еліта» в історії українського народу і завершується перебільшенням її ролі в політичних подіях минулого.

Безумовно, що кожна історична доба мала свою еліту. Проте через неодноразову втрату державності і наявність іноземного панування спостерігалась відсутність існування української еліти упродовж значного часу, а тому простежити її історичну спадковість, а особливо, її політичної культури, з давнини до наших днів є досить проблематично.

У незалежній Україні проблема політичних еліт займає важливе місце в дослідженнях Д.Видріна, Б.Кухти, М.Куксенка, А.Пахарева, В.Полохала, В.Скуратівського і ін., що акцентують увагу на різних сторонах даної проблеми. Відповідно до різних періодів в історії України визначається і роль еліти на кожному з них.

Можна припустити, що політична еліта, як і її політична культура, розвивалася певними замкнутими циклами, які пов'язуються, хоча й досить умовно з історичними етапами державності.

Отже, метою статті, зважаючи на таку умовність, є власна інтерпретація історичних етапів еволюції української владної еліти.

Першим етапом можна означити період Київської і Галицько-Волинської держав. XVII - XVIII ст. - другий історичний етап існування національної еліти. З кінця XIX ст. по 20-ті роки XX ст. тривав третій етап, 20-ті роки XX ст. - кінець XX ст. - четвертий етап. Нарешті, кінець XX ст. від дати проголошення Незалежності України по сьогоднішній день можна вважати заключним етапом становлення української владної еліти та її політичної культури. Загалом, елітотворчі процеси, з одного боку, відбувалися аналогічно до

західноєвропейських зразків. Однак запізнення соціально-державницького процесу дещо гальмувало й елітотворення, а, отже, і становлення політичної культури владної еліти.

Перший цикл для еліти розтягнувся до XV - XVI ст., коли йшли асиміляція, розчинення еліти, її адаптація у межах Великого князівства Литовського та Польщі, і це не дає змоги чітко розмежувати ці цикли. Історичний аналіз дозволяє стверджувати, що суспільна свідомість сприймала певний політико-культурний порядок, пов'язаний із наявністю змішаних політичних інститутів, як висхідний елемент розподілу влади. Наприклад, своєрідний політико-культурний порядок являла собою триєдина схема сполучення різноманітних форм влади. У Київській Русі в кожному окремому князівстві вже можна спостерігати дану політичну схему: князі-бояри-віче, тобто, монархічний, аристократичний і демократичний елементи.

Київські князі були змушені зважати на Віче - народні збори, орган влади феодальної демократії, проте діяльність його обмежувалася правом схвалювати чи не погоджуватися з політикою правителя без права здійснення будь-якої законодавчої діяльності.

Грунтувалася поведінка індивіда на традиціях, звичаях та у відповідності й на підставі релігійної культури незалежно від панівної в країні релігії. Законодавчі функції були у Верховного голови - князя, тому саме він був законодавцем і здійснював законодавчу владу. Це зрозуміло, бо як держава Київська Русь сформувалася під впливом об'єктивних чинників, передусім через загрозу зовнішніх ворогів. У таких умовах князь був суб'єктом, який акумулював ресурси, у тому числі й людські.

У Галицько-Волинському князівстві боярство було сильнішим і активнішим. Це пояснюється тим, що бояри були власниками своїх земель, а не дарованих князем. Як спільність, вони розвивалися самостійно і передусім були виразниками власних інтересів. Каналами рекрутування політичної еліти було військо, регіональне управління. На той час вищі верстви не були ізольованими, їхнім членами могли стати за певні заслуги навіть смерди. Боярство намагалося закріпити отримані блага. Цей процес розвивався через вирішення суперечності між власними інтересами бояр та інтересами держави. І, як свідчить історія, цю суперечність вирішено на користь власних інтересів, тому боярство не підтримало князів у боротьбі проти Золотої Орди і радо вітало прихід литовських князів як таких, що забезпечать їм панування в своїх землях. Уже за декілька десятків років українські вищі верстви ополячилися та покатоличилися, розчинились у політичній еліті нової держави.

На нашу думку, тут можна говорити про закінчення першого циклу елітотворення. Його тип відповідає ознакам мобілізаційного, де людські ресурси були під владою князя. Політичну еліту цього періоду можна визначити як бюрократію, а її політичну культуру як підданську. Із закінченням циклу елітотворення відбувався занепад держави, були усунуті атрибутивні ознаки української державності.

Групи, які в системі ієрархії були найближчі до влади, відкинули цінності української держави. Ці люди, будучи українцями за походженням, сформували литовсько-польську політичну еліту. Водночас, залишилися групи, які намагалися культивувати українське, не будучи навіть контрелітою. М. Куксенко дуже високо оцінює роль родової еліти, князів Острожських, Корецьких, Збараських, Вішневецьких, Заславських, Чарторійських і ін., яким «історія» відвела роль фундаменту, на якому народ знищеної монголо-татарами Русі поступово ставав українським народом [1].

Фактично визначилися два шляхи для набуття елітарних рис. Перший шлях був пов'язаний зі співробітництвом з окупантами. Для цього потрібно було не тільки перейти на державну службу і прийняти певну присягу, а й відмовитися від православної віри і перейти в католицизм, непохитно дотримуватися законів та етикету польсько-литовської держави. Таким шляхом здобувалося шляхетство, маєтки, посади тощо. І хоча Річ Посполита не надавала широких можливостей для такого співробітництва, деяка частина українців ішла цим шляхом для здобуття привілейованого становища в суспільстві. Такий шлях пройшли і майбутні українські гетьмани І. Виговський та І. Мазепа.

Другий шлях здобуття політичної елітарності проходив через соціальний протест та бунтарську діяльність проти існуючого ладу. Соціальним середовищем такого шляху було створення козацтва з центром у Запорозькій Січі. Але до еліти відносилось не все козацтво, а тільки його старшина, яка формувалася в досить чітку військово-адміністративну структуру вже до XVII століття. Козацько-селянські повстання в Україні кінця XVI - початку XVII ст. висунули плеяду талановитих ватажків (Криштоф Косинський, Северин Наливайко, Тарас Федорович, Іван Дорошенко та ін.), які сформували генерацію української національної політичної еліти [2].

Другий цикл елітотворення, і, відповідно, розвитку політичної культури еліти, слід пов'язувати з державою Б. Хмельницького. В процесі українського ранньомодерного державотворення ключову роль відіграло козацтво та його політична культура. Її вирізняли цінності громадянського спрямування, в тому числі ті, що пов'язувалися з козацькою демократією: свобода громадянського голосу, виборність запорозьких посадовців, свобода публічного висловлення думок, високий авторитет владних рішень козацької ради та ін. [3, с.110-143].

У такого харизматичного національного лідера, як гетьман Богдан Хмельницький, виник план кардинального «редагування» політичної системи Української козацької держави через вживлення у неї монархічного начала. Тим часом, зазначена ідея не мала ні актуальної політичної традиції, ні інституційних механізмів для її втілення. До середини XVII ст. козацтво пройшло школу політичної соціалізації на традиціях широкої демократії, що мала складову охлократизму. А тому монархічні плани Б. Хмельницького не могли мати у козаків успіху, що й довело політичні події після смерті засновника Української держави.

У другій половині XVII ст., коли відбулося політичне розділення Української держави на Правобережний і Лівобережний гетьманати (при політичному відособленні Запорозької Січі), і розгорівся вогонь братовбивчої громадянської війни, політичні інтереси старшини розмежувалися в орієнтаціях на Росію, Річ Посполиту та Османську імперію. Попри актуальну політичну практику старшинських угруповань, які часто зосереджувалися на корпоративних інтересах і змушені були враховувати політичні правила, які диктувала держава-протектор, актуальними залишалися традиційна система цінностей, політичних пріоритетів (серед них - відновлення єдності Української держави) та практики, вироблених запорозькою спільнотою. Зокрема, йдеться про спроби вести самостійну зовнішню політику, відстоювати політичну автономію, права і вольності Війська Запорозького, а також Православної церкви шляхом політичного діалогу з польським урядом (Правобережний гетьманат); зберегти засади політичної автономії та козацького устрою в умовах інкорпораційного наступу Росії (Лівобережний гетьманат).

Наступ російського царизму на Гетьманщину у XVIII ст. й відлучення від активної участі в політичному житті рядового козацтва (тобто вимушене набуття ним рис підданської політичної культури) послаблювало позиції української політичної еліти. Спроби ж верхівковими методами розпалити загальне визвольне повстання за звільнення України від царської тиранії (І. Мазепа) або організувати в опозиційну політичну силу конформістську у своїй масі старшину (П. Полуботок) були приречені на невдачу.

Козацька старшина, яка ще донедавна не мала ні багатства, ні соціального статусу, хотіла закріпити отримані привілеї. Так, землі почали передаватись у спадок, посади найчастіше теж ставали родовими. На початку еліта стояла за інтереси українського суспільства, та згодом зосередилася на власних інтересах. І. Мазепа спробував повернути еліту до державних інтересів. Та козацька старшина вже стояла в черзі за російськими чинами й титулами. І вдруге політична еліта розчинилася - цього разу в московському панстві. Закінчився другий цикл елітотворення. Ця модель теж мобілізаційна. Козацька старшина перетворилася на бюрократію, яка закріпила за собою земельні угіддя, поступово приєдналась до російського дворянства і втратила проукраїнську спрямованість.

Третій цикл елітотворення розпочався приблизно із кінця XIX ст. до 20-х років XX ст.

Позбавляючи народ голосу, автономії, ініціативи, російська влада планомірно проводила політику попущення політичної культури, що зміцнювало власну владу, але перешкоджало інтелектуальному розвитку як російського, так і українського народів. Самодержавство, залишивши позаду європейський абсолютизм, претендувало на сакральне значення і виключне право соціально-політичної ініціативи.

Важко не впізнати в цьому сучасності. Але тоді всі ці чинники з урахуванням жорстокості східної деспотії, яку дуже важко переносила українська національно-індивідуалістична психологія, сприяли розкладанню політичної культури української еліти й одночасно поповнили її такими рисами як провінційність, холопство, конформізм, яких ми і досі не позбавились.

Однак ідея української державності не зникла. Вона знаходила відображення в мистецтві та літературі. Сформувалася культурно-освітня еліта - інтелігенція. Кирило-Мефодіївське братство є прикладом творення української інтелігенції. Його членами були вихідці з родин середніх та дрібних поміщиків В.Білозерський, М.Гулак, М. Костомаров, П. Куліш, О.Маркевич. З огляду на вплив народницьких теорій інтелігенція розробила українську ідею. На підставі виробленого нею матеріалу наприкінці XIX - на поч. XX ст. розпочався процес національної ідентифікації. Створено українські політичні партії, як спробу утворити контреліту, яка в 1917 р. перетворилася на еліту незалежної держави. Еліта, що опинилася при владі, сформувалася з інтелігенції і була представлена гуманітаріями (письменниками, науковцями, адвокатами та ін.), проголосила утворення держави. Та це, на жаль, чи не єдиний вагомий здобуток Центральної Ради.

У часи Визвольних змагань 1917-1921 років в Україні відбувалося перманентне протистояння між лідерами політичних партій та урядовцями, з одного боку, та представниками військової еліти - з іншого. Керманічі Центральної Ради і Директорії без особливої прихильності ставилися до військових, не довіряли їм і час від часу очікували заколотів. Ті, своєю чергою, відповідали політикам-соціалістам неприхованим презирством і поміж себе називали їх зграєю ідеалістів та інтриганів. Трагедія першої радянської окупації України стала наслідком нерозуміння лідерами ЦР важливості української військової сили для обстоювання та збереження здобутків Української революції та захисту Української Народної Республіки від зовнішнього агресора. Замість розбудови своєї армії вона пішла шляхом самоліквідації. Як наслідок - Київ захопили російські більшовики [4]. Політична еліта не впоралася зі своїми функціями: не створила державницької ідеології, яка б об'єднала все суспільство, не зуміла створити ні армії, ні дієвого чиновницького апарату.

Четвертий цикл елітотворення української еліти приблизно охоплює період із 20-х років XX ст. до кінця XX ст., тобто проголошення України незалежною державою. Радянський період позначився творенням особливого типу еліти, яку в літературі називають номенклатура.

Свої політичні проблеми вона вирішувала знищенням супротивників. Значного поширення набув соціальний і політичний патерналізм, тобто розуміння державної влади як «рідної і батьківської», що покликана здійснювати авторитарне, а за потреби, і примусове піклування про трудящих.

КПРС виробила свою внутрішню партійну культуру, багато в чому засновану на регламентованих принципах. Крім статутних норм, існували різноманітні етичні кодекси поведінки членів партії: вони не могли купувати дорогі речі, нерухомість і автомобілі, співробітники партапарату не могли постійно відвідувати ресторани. Це не означає, що партійна номенклатура вела аскетичний спосіб життя, резонансні кримінальні справи за часів перебування при владі Юрія Андропова доводять протилежне. Так було заарештовано першого секретаря Куйбишевського райкому партії м. Москви Галушко за отримання хабара в сумі 1,5 млн. карбованців, а при розслідуванні «бавовняної справи» в Узбекистані вилучено на 100 млн. карбованців матеріальних цінностей. Отже в СРСР демонстративне споживання було не прийнятним.

В цілому від Радянського Союзу Україна отримала у спадок пасивний, підданський тип політичної культури. Нова політична еліта «від народу» була позбавлена морально-етичних понять. У більшовицькому сенсі «класова мораль» виявилася лише завуальованою спробою позбавити політику етичного виміру. Набули поширення подвійні стандарти і подвійна мораль, коли з трибун партійних зборів проголошувались одні принципи і система цінностей, а в повсякденному житті керувались іншими.

Трагізм української історії в тому, що в ми неодноразово ставали свідками «зради» власною елітою власного народу. Еліта демонструвала приклад суспільству легкого і ефективного шляху досягнення матеріальних статків і соціальних привілеїв. Тому ополячення і окатоличення після Люблінської унії 1569 р. або русифікація після остаточної ліквідації Катериною II гетьманства 1764 р. сприймалась не лише козацькою старшиною, але і шляхтою, і частиною посполитих селян, міщан. Цей синдром потенційної готовності до зради у формі від латентного потурання до відвертого яничарства українське суспільство і еліта пронесли крізь століття. Саме цей синдром допомагав вижити і пристосуватися багатьом українцям протягом всього ХХ ст.

Якщо ідеологами Голодомору 1932-33 рр. в Україні були інтернаціональні кремлівські очільники Сталін, Каганович, Молотов, Мікоян, Косіор, то серед виконавців спостерігаємо етнічних українців: голова РНК УСРР В.Чубар, голова ВУЦВК Г.Петровський. І низова ланка виконавців складалася переважно з сільських люмпенів-українців об'єднаних в систему спеціальних бригад з експропріації зерна («червоні валки»). Загалом, до таких бригад входило понад 110 тисяч добровольців, набраних з-поміж селян, які таким чином рятувалися від голодної смерті - вони одержували певний відсоток від вилученого зерна і харчів.

Нині суспільство не демонструє відвертий осуд щодо новоявлених представників політичної еліти, що проходять шлях від колишніх комуністів до колишніх помаранчевих, поповнюючи численну армію «тушок» депутатів рад всіх рівнів.

Становлення політичної владної еліти в Україні відбувається, як бачимо, не на пустому місці, а у проявах владної етики, етики правителів, політичної етики, інших, поєднаних у цілісний соціум та визнаних різними демократичними інститутами й суспільствами в часи античної, феодальної, козацької, революційної та соціалістичної демократій.

Отже, для нашої історії характерна мобілізаційна модель елітотворення з відповідною політичною культурою, яка передбачає створення еліти на засадах привілеїв за службу (бояри, козацька старшина, номенклатура). Створення такої еліти відбувається у два етапи: період формування еліти, коли вона мобілізована, енергійна, залежна від верховної влади; етап зрілості, коли домінує прагнення закріпити отримані привілеї, що стає джерелом розходження інтересів з верховною владою.

Обидва ці етапи яскраво відображені в кожному циклі. Розходження інтересів еліти та інтересів держави еліта весь час вирішувала на свою користь, відступаючи від державницьких, національних цінностей, залишаючи український народ позаду в перегонах за чинами та титулами. Це і сформувало таку рису української ментальності, як недовіра до еліти.

Література:

1. Політична еліта в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://all-politologija.ru/ukr/politichna-elita-v-ukraini>.
2. Пахарев А.Д. Історичні витоки виникнення та еволюція політичних еліт в Україні / А.Д. Пахарев. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yourdatabase.org.ua/politologiya/istorichni-vitoki-viniknennya-ta-evolyuciya-politichnix-elit-v-ukraini.html>.

3. Струкевич О.К. Політична культура старшини української Козацької держави: провідні інтегральні орієнтації: Дис. докт. істор. наук: 07.00.01 / О.К. Струкевич. – К., 2005. – 454 с. – Бібліогр.: с. 396-454.

4. Вовнянко Д.В. Піджаки проти погонів / Д.В. Вовнянко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/70002>.

Добижжа В. В. Исторические этапы формирования украинской политической элиты

В исследовании раскрывается роль политической элиты на разных этапах создания украинского государства. Проанализированы причины поражений представителей национальной элиты. Предложена периодизация циклов формирования властной политической элиты.

Ключевые слова: *политическая элита, политическая культура, формирование элит.*

Dobizha V. Historical stages of the ukrainian political elite formation

The study reveals the role of the political elite at different stages of the Ukrainian state. There are analysed the causes of the national elite representatives' defeat. It is offered the cycles periodization of the power elite formation.

Key words: *the political elite, the political culture, the elite formation.*

УДК 339.9

Утали Али Абдулкарим,
докторант кафедры политологии
Украинско-Арабского института международных отношений и лингвистики
имени Аверроеса,
ЧАО «ВУЗ «МАУП»

**К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: ПОЗИЦИИ УЧЕНЫХ ЗАПАДА
(ТЕОРЕТИКО-ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ)**

В статье автор проанализировал концепции некоторых западных и постсоветских ученых с целью выяснить современные тенденции в определении категории «глобализация». Автором доказано, что сегодня многие мыслители понимают бесперспективность и ненаучность одностороннего взгляда на это противоречивое и многогранное явление современности.

Ключевые слова: *глобализация, модернизация, глобалистика, арабский мир.*

Вместо предисловия и актуальности изучения проблематики глобализации, хотим процитировать один специализированный в этой области сайт, который делает акцент на том, что технический переворот XX века обусловил трансформации таких категорий как интеллект, знания, технологии, который стали сегодня важнейшими технологическими активами. Именно информационная революция привела к тому, что сегодня происходит своеобразный процесс «сжимания времени, пространства, открытия границ...» ... «... что, в свою очередь, позволяет устанавливать контакты в любой точке земного шара. Она превращает индивидов в граждан мира...»... «...формирует своеобразную реальность времени...» ... [1]. Естественно, одной из причин этого есть фактор глобализации.

Безусловно, такой космополитизм и коммуникация являются позитивными аспектами этого явления, но, как известно, любая монета имеет две стороны медали. А если анализировать эту «монету», с точки зрения арабского мира, то граней, противоречий и «несостыковок» его намного больше, чем хотелось бы многим западным пропагандистам глобализации. Отсюда, мы и выводим актуальность изучения и анализа феномена